

DEĞERLER EĞİTİMİNDE ATASÖZÜ, DEYİM VE ÖZDEYİŞLERİN SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINDAKİ YERİ¹

Doç.Dr.Tekin ÇELİKKAYA

Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
tcelikkaya@gmail.com

Zeynep ESEN

Yüksek Lisans Öğrencisi. Ahi Evran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sosyal Bilgiler
Eğitimi Bilim Dalı, zeynepesen40@hotmail.com

ÖZ

*Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır. Bu çalışmada da amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabılır durum örnekleme yolu kullanılarak mevcut 4. –7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının son baskıları incelenmek üzere ele alınmıştır. Veriler sosyal bilgiler programında var olan 20 değer için ayrı ayrı ele alınıp sınıflar seviyesindeki var olma durumuna göre tablolştırılmıştır. Tablolarda hem sınıf düzeylerine göre atasözü, deyim ve özdeyişlere ne kadar verildiği ve nelere yer verilebileceğinin sayısı belirtilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının değerlere göre atasözü, deyim, özdeyiş içeriği bakımından incelendiğinde kitaplarda en çok 65 tane ile özdeyişe yer verilmiştir. 38 tane ile deyime yer verilirken, 6 tane ile atasözüne yer verilmiştir. Atasözlerine (3) en çok “duyarlılık” değeri kapsamında 5. Sınıfa “bölgemizi tanıyalım” ünitesinde yer verilmiştir. Deyimlere (6) ise en çok “yardımseverlik” değeri kapsamında 6. Sınıfta “ülkemiz ve dünya” ünitesinde yer verilmiştir. Özdeyişlere (9) ise en çok “aile birliğine önem verme” değeri kapsamında 4.sınıf “geçmişimi öğreniyorum” ünitesinde yer verilmiştir. İnceleme sonucunda dayanışma, vatanseverlik, misafirperverlik değerlerinin geçtiği ünitelerde atasözü, deyim ve özdeyişlere yer verilmediği görülmektedir. **Anahtar Kelimeler:** Sosyal Bilgiler, Atasözü, Deyim, Özdeyiş, Değer*

MENTION IN THE SOCIAL STUDIES PROGRAM OF PROVERB, IDIOM AND BYWORD IN VALUES EDUCATION

ABSTRACT

This research was conducted through a qualitative research method using a document. In the analysis of the data obtained from the research, inductive analysis was used from the types of content analysis. In this study, one of the purposeful sampling methods which the easily accessible case sampling method, was used. The data are tabulated at the class level for the 20 existing values in the social studies curriculum. When the social studies teacher guide books are examined according to their values in terms of proverb, idiom and byword; In the books, there are a maximum of 65 bywords, 38 idiom and 6 proverbs. It is seen that the proverbs, idioms and bywords are not included in the units where the values of solidarity, patriotism and hospitality pass through as a result of the examination

Key Words: Social studies, proverbs, idioms, bywords, value

¹ Bu çalışma 4-6 Mayıs 2017 tarihleri arasında Anadolu Üniversitesi VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi sempozyumunda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Bilimsel Sosyal Bilgiler programının beşinci amacı “*Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder*” şeklindedir (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB],2005). Bu amaç doğrultusunda atasözlerinin özellikle Sosyal Bilgiler dersinde kültür aktarım aracı olarak kullanılması sağlanmalıdır. Sosyal Bilgiler programının temellerinden birisi olan değerlerin öğrencilere aktarılmasında edebi ürünlerden olan atasözlerinden yararlanılabilir (Sönmez,2014 :102). Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuştur. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş önsözlerdir (Aksoy, 1988:15-37). Atasözleri, anlatımı kısa ve kesin olarak açıklar, destekler. Atasözleri toplumun geçerli, yerleşik davranış kuralları ve değer yargılarını, egemen dünya görüşünü aktarmak ve benimsetmek amacıyla oluşturulmuş öğüt verici ders alınacak özlü sözler olarak ta tanımlanmaktadır (Öztürk ve Otluoğlu, 2011:113). Atasözlerinin en büyük görevi; Türkçemizin söz varlığı olarak gelenek ve göreneklerimiz anlatıp, onları nesilden nesile taşımak, böylece ulusal kültürümüzün yaşamasını ve devamlılığını sağlamaktır (Özşahin, Uluçay ve Yetim, bt, 4-6). Binlerce yıllık bir tecrübenin eseri olmanın yanında az sözle çok şey ifade etmek gibi olağanüstü bir kullanım özelliğine de sahiptir. Birkaç kelimelik bir atasözümüzün içine bazen birden çok söz sanatı sığar. Bazen bir atasözle onlarca cümlenin ifade edemediği bir hayat dersini, bir hikmeti, bir düşüncüyü veya değer yargısını anlatırız (Doğan, 2014:9). Atasözlerini incelediğimiz zaman, o ulusun yaşamı nasıl gördüğünü, insana nasıl ve niçin değer verdiğini hakça bir düzen kurulabilmesi için hangi toplumsal kural ve ilkelere uyulması gerektiğini rahatlıkla anlayabiliriz (Çotuksöken, 1988:7) Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak atasözlerini; söyleyeni belli olmayan, bir mesaj vermeye çalışan, varlığını günümüze kadar sürdüren kültürümüzün aktarımında önemli bir yere sahip olan özlü sözler olarak ta ifade edebiliriz.

Atasözleri yüzlerce yıllık deneyimlerden geçen ve halkın ortak görüşü haline gelen özlü ve güzel sözlerden oluşur. Bu nedenle atasözleri hem yolumuzu aydınlatan hem de bize yol gösteren birer ışık kaynağıdır. Deyimler ise dile anlatım güzelliği katan kalıplaşmış sözlerdir. Toplumların gelenek ve göreneklerini, yaşam ve düşünce biçimini yansıtan atasözleri ile deyimler bir bütündür. Bunları bölmek ayırmak değil birleştirip bütünleştirmek gerekir. Bölge ağzlarındaki ve Türk lehçelerindeki atasözleri ve deyimler bir ağacın dallarına benzer. Kökü ve gövdesi olan bu dallar, Türk dilinin, kültürünün büyüklüğünü ve zenginliğini gösterir (Hengirmen, 2007:6). Deyimler, bir duyguyu, kavram veya olguyu anlatmak için kullanılan özgün kalıplardır. Genellikle gerçek anlamlarından farklı anlamlarda kullanılırlar. Anlatıma ilgi çekicilik katan birden çok sözcük gruplarıdır. Deyimler; atasözleri gibi yol göstermek, ders ve öğüt vermek, gerçekleri bildirmek değil, anlatıma çekicilik ve güzellik vermek için kullanılır (Özşahin, Uluçay ve Yetim, bt: 8).

Kimi zaman atasözü ile karıştırılan özdeyiş (vecize) ise söyleyeni çoğu zaman belli olan, derin anlamlara sahip özlü sözlerdir. Özdeyişler derin anlamı olan ve tek bir cümle ile anlatılan ifade olarak da tanımlanabilir (Demir, 2013:40). Atasözleri genellikle farklı zamanlarda, farklı mekânlarda ve farklı durumlar için söylenildiklerinden her durumda doğruluk değeri taşımazlar. Fakat bir toplumun hayata bakış açılarını göstermeleri bakımından birer nirengi noktası sayılırlar. Bir toplumun değer ve yargıları atasözlerindekiyle paralellik arz eder. Ortak bir kültürle yoğrulan bireylerde bu değer ve tutumların oluşması kaçınılmazdır (Duruhan ve İlhan, 2004).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın hedeflerinden biri de bireyin duygu, inanç, öncelik ve değerlerinin farkın da olması, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi, yaşam onuruna sahip olmasını sağlamaktır (Karabyık, 2015: 13). Değer bir sosyal grup ya da toplumun kendi varlık, birlik ilerleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek üyelerin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen ortak düşünce amaç ve temel ahlaki ilke ya da inançlar olarak tanımlanmaktadır (Komisyon, 2016: 28).

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan Türk Milli Eğitiminin Genel amaçları incelendiğinde (TTKB,2005) Türk Eğitim Sisteminde değerlere merkezi bir önemin verildiği söylenebilir. Değerlerin eğitim sistemindeki bu yeri ilköğretim programlarının değiştirilmesi sürecinde de korunmuş, değerler genel olarak tüm programda vurgulanmakla birlikte, sosyal bilgiler öğretim programında belirgin bir şekilde yapılandırılmıştır. Değerler boyutu, sosyal bilgiler öğretim programında kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve hangi değerlerin öğrencilere kazandırılacağı, hangi öğrenme alanında ne gibi değerlerin doğrudan verilebileceği ve bu süreçte hangi yaklaşımların kullanılabilceği ve hangi etkinliklerin yapılabileceği örneklerle açıklanmıştır.

Sosyal Bilgiler dersi bir değer eğitimi dersidir. 2005 yılında gerçekleştirilen köklü program değişikliklerinde dikkati çeken hususlardan biri de değer eğitimi konusunun programlar içinde vurgulanmasıdır. Sosyal Bilgiler öğretim programı incelendiğinde öğrencilere toplam 20 değer kazandırılması hedeflenmektedir. Bu değerler; “*Adil olma, aile birliğine önem verme, barış, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, saygı, sağlıklı olmaya önem verme, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik*” olarak belirlenmiştir (Birbiçer, 2015:28; Başol, Ünal, Azer, Yıldız ve Evirgen, 2012:35-38; Komisyon, 2012a:33-36; Komisyon, 2012b:29-30).

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Alan yazın incelendiğinde, atasözlerinin sosyal bilgiler programındaki değerler açısından incelemesi ile ilgili (Sönmez, 2014), atasözü ve deyimlerin kullanımı ile ilgili (Mindivanlı, Küçük Ve Aktaş, 2012; Çelik, 2011), öğrenme alanlarıyla ilgili atasözü ve deyimlerin kullanımı (Ünal, 2012), T.C. İnkılâp Tarihi Ve Atatürkçülük dersinde yer alan bazı değerlerin öğretiminde atasözleri, deyimlerin kullanımı (Mindivanlı Akdoğan, Boztaş, Koç, 2014), şeklindedir. Ancak bu çalışmalar arasında programda verilmesi istenen 20 değer aktarımında hangi atasözü, deyim ve özdeyişlere ne kadar yer verildiğinin yanında buna ek olarak hangi atasözü, deyim ve özdeyişlere yer verilebileceğine ilişkin bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Sosyal Bilgiler dersinde, öğretmenlerin ve öğrencilerin birincil kaynak olarak kullandıkları ve takip ettikleri 4.- 7. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz, ders ve öğrenci çalışma kitaplarında değerlerin öğretiminde atasözleri, deyim ve özdeyişlere ne kadar yer verildiği ve

bunların uygunluk durumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. 4- 7. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarında değerlere ilişkin atasözü, deyim ve özdeyişlere ne kadar sıklıkla yer verilmiştir?
2. 4- 7. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarında değerlere ilişkin ek olarak hangi atasözü, deyim ve özdeyişlere yer verilebilir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016:189).

2.1. Evren ve Örneklem

Doküman incelemesine dayalı araştırmalarda Yıldırım ve Şimşek'e (2016; 197) göre "tüm doküman verisinin bir bütün olarak analize konu olması mümkün olmayabilir. Bu nedenle çoğu zaman araştırmacılar, eldeki veri setinin içinden bir örneklem oluşturmaya çalışır." Amaçlı örnekleme Patton'a (2014: 230) göre, olasılık temelli örnekleme temsiliyeti sağlama yoluyla evrene geçerli genellemeler yapma konusunda önemli yararlar sağlarken, amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Bu anlamda amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olur.

Bu çalışmada da amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir durum örnekleme yolu kullanılarak mevcut 4. -7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının son baskıları incelenmek üzere ele alınmıştır. Araştırmada;

- ✓ 4.sınıf Koza yayınevi Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 25.05.2015 tarihli ve 34 sayılı (ekli listenin 76'ncı sırasında) kararı ile,
 - ✓ 5.sınıf Berkay yayınevi Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 25.05.2015 tarihli ve 34 sayılı (ekli listenin 75'inci sırasında) kararı ile,
 - ✓ 6.sınıf Evren yayınevi Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 29.11.2013 tarih ve 175 sayılı kararıyla
 - ✓ 7.sınıf Ekoyay yayınevi Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 16.12.2014 tarih ve 106 sayılı kurul kararı ile
- kabul edilen ilköğretim 4.-7. Sınıf Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitapları kullanılmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Analizi

Çalışmada ilk olarak Sosyal Bilgiler programında (4-7.sınıf) doğrudan verilecek değerler tespit edilmiştir. Sonrasında Aksoy'un (2013) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II; Hengirmen'nin (2011) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II; Dağpınar'ın (1998) Tıpkı ve Benzer Türk- İngiliz/ İngiliz-Türk Atasözleri ve Deyimleri; Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü [MKGM] (1992), Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II; Atmaca'nın (2010) Tarihe Mal Olmuş Popüler Sözler, kitaplarından ve Türk Dil Kurumu (TDK) internet sayfasından yararlanarak sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabında yer alan atasözleri, deyim ve özdeyişlerin doğruluğu tespit edilmiştir. *Hem var olanlar hem de öneri niteliğinde belirlemeye çalışılan atasözü, deyim ve özdeyişler için o değer MEB'deki tanımı dikkate alınmıştır.* Sosyal bilgiler programında var olan 20 değer için ayrı ayrı ele alınıp değer ve sınıflar seviyesinde tablolaştırılmıştır. Tablolarda hem sınıf düzeylerine göre atasözü, deyim ve özdeyişlere ne kadar verildiği ve nelere yer verilebileceğinin sayısı belirtilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında 4.-7 sınıf Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitapları üzerinden yapılmış olup kılavuz kitabın içinde ayrıca öğrenci ders ve çalışma kitabı da incelenmiştir.

Bulgular bu kitabın içinde yer alan verilerden oluşmaktadır. Verilen örnekler kılavuz ders ve çalışma kitaplarının tamamını kapsamaktadır. Örneğin; “duyarlılık” değerine ait verilerden biri kılavuz kitabında sayfa 98’te yer alırken, ders kitabında sayfa 68’de yer almaktadır. Sayfa numaraları her kitapta farklı olduğu için elde edilen verilere ilişkin sunulan örnek alıntılarının sayfa numaraları öğretmen kılavuz kitabında bulunduğu yeri göstermektedir. Kitaplar üzerinde araştırmacılar ayrı ayrı kodlamalar yapmış ve kodlamalar karşılaştırılarak tutarlık oranı hesaplanmıştır. Güvenirlilik için her iki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar üzerinde bütün karşılaştırmalarda *görüş birliği* ve *görüş ayrılığı* sayıları tespit edilerek, araştırmanın (iç) güvenilirliği Miles ve Huberman’ın (1994:64) formülü (yani, Güvenirlilik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmada, bu formül kullanılarak kodlamalardaki uyum yüzdesi; atasözleri için 0,90; deyimler için 0,89; özdeyişler için 0,93 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman’a (1994:64) göre, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun % 90’a yaklaşması ya da % 90’ı geçmesi durumunda arzu edilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır.

3. BULGULAR

Sosyal bilgiler programında var olan 20 değer, hangi sınıf seviyesinde verilme durumu da dikkate alınarak kitapta yer verilenler ve tavsiye edilecekler şeklinde tek tablo halinde verilmiştir. Kitapta, özgürlük değeri “*hak ve özgürlüklere saygı*”, temizlik değeri ise “*Temizlik ve Sağlıklı Olmaya Önem Verme*” şeklinde ele alındığı için burada da aynı şekilde ele alınmış olup sonuçta 18 tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1: “Adil Olma” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
5	Adil Olma	-	-	-	10	4	12
7	Adil Olma	-	-	1			

Programda, **adil olma** değeri “*adaletle iş görme, doğruluktan ayrılmama, hakkı yerine getirme, herkesi gücü ölçüsünde sorumlu tutma, olaylar karşısında tarafsız olma, başkalarının kendisine nasıl davranmasını istiyorsa kendisinin de başkalarına öyle davranması.*” şeklinde tanımlanmaktadır (Komisyon, 2012a:30). Tablo 1 incelendiğinde; *Adil olma* değerine sadece 7. Sınıf Yaşayan Demokrasi ünitesinde “*Adalet mülkün temelidir*” (Hz. Ömer, s.179) özdeyişi (1) ile yer verilmiş olup her iki ünite de atasözü ve deyim yer verilmemiştir. Adil olma değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (10), deyim (4) ve özdeyişlere (12) yer verilmiştir. Bu *atasözlerinden*, 1-2 nolu olanlar tarafsız olunmasından, 3-4 nolu olanlar hakkın yerini bulmasında adil olmanın öneminden, 5-10 nolu olanlar adaletsizliğin doğuracağı sonuçlardan bahsederken; “adalet dağıtmak ve hakkını vermek” *deyimleri* adil olup herkesin hakkını vermekten, “boynu kıldan ince olmak ve adaletine sığınmak” *deyimleri* ise adalet karşısında aciz olmadan bahsetmektedir. Özdeyişlerden 1-3 no arası olanlar adaletin güzelliğinden ve katkısından, 4 nolu olan eninde sonunda adaletin tecelli edeceğinden, 5-10 no arası olanlar adaletsizliğin doğurduğu sonuçlardan, 11 ve 12 nolu olanlar ise adaletin nasıl olması gerektiğinden bahsetmektedir (EK1).

Tablo 2: “Aile Birliğine Önem Verme” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4	Aile Birliğine Önem Verme	-	-	-	8	4	5

Programda **aile birliğine önem verme** değeri “*Toplumun devamlılığının sağlanması ve sahip olduğu değerlerin bir sonraki kuşağa taşınmasında aile büyük bir önem taşır. Anne ve babanın birbirine olan sevgi ve saygısı çocuklara da aktarılarak, hem ailenin devamlılığı sağlanacak hem de çocukların geleceğinin hazırlanması için temel atılmış olacaktır. Aile hayatının düzenli olması, çocukların karakterli olarak yetişmesini sağlar. Türk devlet geleneğinde aile birliğine verilen önem, toplumun birliğine verilen öneme, bu da ülkenin bütünlüğünün korunmasına temel teşkil etmektedir*” şeklinde tanımlanmaktadır (Kolukısa, Oruç, Akbaba ve Dündar, 2005). Tablo 2 incelendiğinde bu değerle ilgili hiçbir atasözü, deyim ve özdeyişe yer verilmediği görülmektedir. **Aile birliğine önem verme** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (8), deyim (4) ve özdeyişlere (5) yer verilmiştir. Bu atasözlerinden, 1 nolu olan ailede birliğin öneminden, 2-6 nolu olanlar ailede annenin sevgisi, yeri ve öneminden, 7-8 nolu olanlar ailede akrabalığın yeri ve öneminden bahsederken; “et tırnak olmak ve et tırnak gibi” deyimleri ailede birliğin öneminden “ana kuzusu ve analı kuzu kınalı kuzu” deyimleri ise ailede annenin sevgisi ve yerinden, bahsetmektedir. Özdeyişlerden 1-2 no arası olanlar ailede birliğin öneminden, 3-4 no arası olanlar aile büyüklerine değer verilmesinden, 5 nolu ise aile hayatının güzelliğinden bahsetmektedir (EK2).

Tablo 3: “Barış” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
7	Barış	-	-	-	1	4	11

Programda **barış** değeri, “*Barış, uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörüyle oluşturulan bir ortamdır. Barışı, huzuru bozacak her türlü davranışı engellemek için çaba göstermek gerekir. Kişiler arası ve ülkeler arası ilişkileri geliştirmek için olumlu iletişim kurmanın yolları aranmalıdır. Sanat, spor, kültürel etkinlikler insanların birbirlerini daha iyi tanımalarına, dostluklarını geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Böylece barış ortamı oluşacaktır*” şeklinde tanımlanmaktadır (Komisyon, 2012: 30). Tablo 3 incelendiğinde *Barış* değerine 7. Sınıfta *Ülkeler Arası Köprüler* ünitesinde yer verilmiş olup burada atasözü, deyim ve özdeyişe hiç yer verilmemiştir. **Barış** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (1), deyim (4) ve özdeyişlere (11) yer verilmiştir. Bu atasözünden 1 nolu olan barış ve savaşa kimlerin neden olduğundan bahsederken; “Barış görüş olmak ve yedi düvelle barışık” deyimleri herkesle uyumlu olmaktan “Yıldızı (yıldızları) barışmamak ” deyimi uyumsuz olmaktan “Ali kıran baş kesen” deyimi ise herkesle kavgacı olmaktan bahsetmektedir. Özdeyişlerden 1-7 no arası olanlar barışın faydası ve sonuçlarından 8-10 no arası olanlar barışı sağlama yollarından 11 nolu ise barışın zor şartlarından bahsetmektedir (EK3).

Tablo 4: “Bağımsızlık” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4	Bağımsızlık	-	-	-	1	2	9

Programda, **bağımsızlık** değeri “*Türk milletinin tarihten günümüze kadar getirdiği en önemli değerlerinden biri bağımsızlık tutkusudur. Şartlar ne olursa olsun Türk milleti bağımsızlığı için her şeyi göze almıştır. Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen Kurtuluş Savaş’ımız bunun en büyük ispatıdır*” şeklinde tanımlanmaktadır (Kolukısa vd. 2005). Tablo 4 incelendiğinde bağımsızlık değerine 4. Sınıfta *İnsanlar ve Yönetim* ünitesinde yer verilmiş olup burada atasözü, deyim ve özdeyişe hiç yer verilmemiştir. **Bağımsızlık** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (1), deyim (2) ve özdeyişlere (9) yer verilmiştir. Bu

atasözünden 1 nolu olan bağımsızlığın öneminden bahsederken; “hayatını yaşamak ve hürriyeti seçmek” *deyimleri* özgürce yaşamaktan bahsetmektedir. *Özdeyişlerden* 1-4 no arası olanlar devletin varlığının göstergesi olmasından 5-8 no arası olanlar bireylerde bağımsızlığın öneminden 9 nolu ise bağımsızlığı sağlamanın yolundan bahsetmektedir (EK4).

Tablo 5: “Bilimsellik” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4	Bilimsellik	-	1	-			
5.	Akademik Dürüstlük	-	-	2	12	4	10
6	Bilimsellik	-	-	3			
7	Bilimsellik	-	-	-			

Programda, **bilimsellik** değerine 4.-7. Sınıflarda bilimsellik ve akademik dürüstlük olarak yer verilmiş olup **bilimsellik** “Eğitimde verimliliğin arttırılması ve sürekli olarak gelişme ve yenileşmenin sağlanması bilimsel araştırma ve değerlendirmelere dayalı olarak yapılır. Bilgi ve teknoloji üretmek ve kültürümüzü geliştirmekle görevli eğitim kurumları gereğince donatılıp güçlendirilir; bu yöndeki çalışmalar maddi ve manevi bakımdan teşvik edilir ve desteklenir. Öğrencilerin ulaştırdıkları bilgilerin doğruluk, geçerlilik- güvenirlilik derecesini eleştirel düşünme becerisiyle bilimsel ölçütlerin ışığında kontrol etmeleri gerekir” şeklinde tanımlanırken (Komisyon, 2012a: 30) **akademik dürüstlük** ise “yazılı değerlendirmelerde kopya çekerek hak etmediği başarıyı sağlamak, başkasının eserini kendi eseri olarak göstermek, başkasının fikrini kendi fikri gibi gösterip kaynağını belirtmeden aynen veya farklı sözcüklerle nakletmek akademik dürüstlüğe aykırı davranışlar” şeklinde tanımlanmaktadır (Başol, Ünal, Azer, Yıldız ve Evirgen, 2012: 36-37). Tablo 5 incelendiğinde 4. Sınıfta 5. Ünite *İyi ki Var* ünitesinde sadece *Çığır açmak* (s. 145) deyimini (1) ile yer verilmiş olup, atasözü ve özdeyişlere yer verilmemiştir. 5. Sınıfta *Gerçekleşen düşler* ünitesinde “*düşlemek bilmekten daha önemlidir*” (Albert Einstein, s.139) ve “*Memleketimizin en bakımlı, en şirin, en güzel yerlerini üç buçuk yıl kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nedir, bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde bilim ve teknik prensiplerini rehber kabul etmektir*” (Atatürk, s.140) özdeyişleri (2) ile yer verilmiş olup atasözü ve deyim yer verilmemiştir. 6. Sınıfta *Sosyal Bilgiler Öğreniyorum* ünitesinde “*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*” (Atatürk, s.50) ; “*Kültür işlerimiz üzerine ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temeller üstüne kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim*” (Atatürk, s.50) ; “*Millî duygu ile dil arasındaki Kültür işlerimiz üzerine bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî duygunun gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, bilinçle işlensin*” (Atatürk, s.50) özdeyişlerine (3) yer verilmiş olup, atasözüne ve deyim yer verilmemiştir. 7. sınıfta *Zaman İçinde Bilim* ünitesinde bilimsellik değeri ile ilgili atasözü, deyim ve özdeyişe hiç yer verilmiştir. **Bilimsellik** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (12), deyim (4) ve özdeyişlere (10) yer verilmiştir. Bu *atasözünden* 1-4 no arasında olanlar iş yaparken araştırma yapmanın öneminden, 5-11 no arasında olanlar akıl ve bilgeliğin değerinden 12 nolu olan ise bilimde deneme –yanılma yolunun öneminden bahsederken; “akıl almak” *deyimi* danışarak iş yapmaktan “adı gibi bilmek ve bilgeliğine güvenmek” deyimleri deneyim ve tecrübenin öneminden “bilgiyi tazelemek” deyimini ise tekrarla bilgiyi pekiştirmeden bahsetmektedir. *Özdeyişlerden* 1-6 no arası olanlar bilim ve

bilginin öneminden 7-8 nolu gelecek için bilimin öneminden 9-10 nolu olanlar ise bilginin insandaki yansımından bahsetmektedir (EK5).

Tablo 6: “Çalışkanlık” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
5	Çalışkanlık	-	-	-	32	2	19
6	Çalışkanlık	-	-	3			

Programda, **Çalışkanlık** değeri “İş yapmak veya ortaya bir ürün çıkarmak için emek harcama, güzel olan her şeyin emekle ortaya çıktığı, gelişigüzel yapılan işlerin ise eninde sonunda yapana zararı dokunacağına bilincinin bireye verilmesi.” şeklinde tanımlanmaktadır (Komisyon, 2012b: 36). Tablo 6 incelendiğinde; çalışkanlık değeri 5. ve 6. sınıfta yer aldığı görülmektedir. Sadece 6. Sınıfta “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” (Atatürk, s.178) ; “Biz daima gerçeği arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza inandıkça ifadeye cüret (cesaret) gösteren adamlar olmalıyız” (Atatürk, s.190) ; “Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan varmak şayanı arzu olmakla beraber, yolun makul, mantıki ve bilhassa ilmî olması şarttır” (Atatürk, s.190) özdeyişleri (3) ile yer verilmiş olup atasözü ve deyim yer verilmemiştir. **Çalışkanlık** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (32), deyim (2) ve özdeyişlere (19) yer verilmiştir. Bu atasözlerinden 1-24 no arasında olanlar çalışmanın sonucunda görülen faydadan, 25-29 no arasında olanlar çalışmanın doğurduğu sonuçlardan, 30-32 no arasında olanlar ise çalışkan kişinin kendi kendini işini kendisinin yapabildiğinden bahsederken; “alın teri dökmek ve emeği geçmek ” deyimleri çaba sarfedip çalışmaktan bahsetmektedir. Özdeyişlerden 1-11 no arası olanlar çalışmanın sonucunda görülen faydadan 12-18 nolu çalışmanın gerekliliğinden 19 nolu olan ise çalışmanın öneminden bahsetmektedir (EK6).

Tablo 7: “Dayanışma” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
5	Dayanışma	-	-	-	10	7	3

Programda, **Dayanışma** değeri “Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine bağlanarak, kurum ve kuruluşlarıyla birlikte hareket etmesi” olarak tanımlanmıştır.” şeklinde tanımlanmaktadır (Başol vd., 2012: 37). Tablo 7 incelendiğinde dayanışma değeri ile ilgili atasözü deyim ve özdeyişlere hiç yer verilmediği görülmektedir. **Dayanışma** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (10), deyim (7) ve özdeyişlere (3) yer verilmiştir. Bu atasözlerinin ve deyimlerin hepsi birlik ve beraberliğin öneminden bahsederken, özdeyişlerin hepsi ise dayanışmanın gerekliliği ve karşılıklı olması gerektiğinden bahsetmektedir (EK7).

Tablo 8: “Duyarlılık” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
5	Doğal	Çevreye 3	-	-	2	-	3
	Duyarlılık						
	Tarihsel	Mirasa	-	-			
	Duyarlılık	-	-	-			

6	Doğal Çevreye Duyarlılık	-	-	-
	Kültürel Mirasa Duyarlılık	-	-	4

Programda, **Duyarlılık** değerine doğal çevreye, tarihsel mirasa ve kültürel mirasa duyarlılık şeklinde yer verilmiştir. **Doğal çevreye duyarlılık değeri** “Doğal çevreyi korumanın birinci şartı, çocuklardan başlayarak tüm bireylere doğa sevgisi aşılacaktır. Doğayı seven ve doğanın insan hayatı için önemini kavrayan kişiler, doğadaki bir canlının yok olmasına, sanayi atıklarının çevreyi kirletmesine, bir ağacın kesilmesine duyarsız kalamazlar. Ancak bu şekilde gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakabiliriz” şeklinde (Başol vd., 2012: 36). **Tarihsel mirasa duyarlılık değeri** “Tarihi mirasımızı korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak hepimizin görevidir bu eserlerin hala günümüzde varlıklarını korumaları tarihsel mirası korumaya duyarlı kişiler ve kurumlar sayesinde” şeklinde (Başol vd., 2012:38). **Kültürel mirasa duyarlılık değeri** ise “kültürel miras, insanlığın veya bir milletin sahip olduğu, tarihi süreç içinde oluşmuş karakteristik özellikleri olan eserler ve değerler bütünüdür öğrencilere milli kültürümüzün tarihi ve kültürel bir miras olduğu bilincinin verilmesi gereklidir. Öğrencilere milli kültürümüzün tarihi ve kültürel bir miras olduğu bilinci verilerek evrensel kültürde yer alırken maddi ve manevi kültür unsurlarının korunmasının önemi kavratılmalıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Komisyon, 2012b: 34). Tablo 8 incelendiğinde 5. Sınıfta **duyarlılık** değerine doğal çevreye duyarlılık olarak “Sel ağzı yuva tutmaz” (s.98); “Yüksek yere yatma, yel alır, alçak yere yatma, sel alır” (s.98); “Yeldim, yeldim yele verdim; emeklerim sele verdim” (s.98) şeklindeki atasözleri (3) ile yer verilmiş olup deyim ve özdeyişlere yer verilmemiştir. 5. sınıfta **tarihsel mirasa duyarlılık** değeri 6.sınıfta ise doğal çevreye duyarlılık değeri ile ilgili atasözü, deyim ve özdeyişlere yer verilmemiştir. 6.sınıfta **ipek yolunda Türkler** ünitesinde **kültürel mirasa duyarlılık** alt başlığı altında ele alınmıştır. Bu ünite incelendiğinde “Kendime bir saray yapıp da yanında bir cami inşa etmezsem Allah'tan utanırım” (Tuğrul Bey, s.98) ; “İnsanların en adili, en akıllı ve kudretlisi olan Melik şah, bütün insanlara ve Hıristiyanlara karşı baba gibi idi” (Mathieu, s.98) ; “Türklerin yardımı olmasaydı İslam medeniyeti, o kadar yükselemez, o denli geniş ülkelere yayılmazdı” (Leon Kahon, s.98); Büyük devletler kuran atalarımız büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur (Atatürk, s.73) şeklindeki özdeyişler (4) ile yer verilmiş olup atasözü ve deyim yer verilmemiştir. **Duyarlılık** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (2) ve özdeyişlere (3) yer verilmiş olup deyim bulunmamıştır. Bu **atasözlerinden** 1 nolu olan doğal çevrenin korunmasındaki hassasiyeti 2 nolu atasözü ise genel anlamda hassas olmaktan bahsetmektedir. **Özdeyişlerin** hepsi ise duyarsızlığın ortaya çıkardığı sonuçlardan bahsetmektedir (EK7).

Tablo 9: “Dürüstlük” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
7	Dürüstlük	1	1	1	15	5	11

Programda, **dürüstlük**; “İnsanlara maddede (başkalarının hakkına saygı duymak), duyguda (açık, samimi ve doğru olmak), sözde (doğruyu söylemeyi başarmak),

davranışlarda(başkalarını aldatmamak) dürüst olmayı kavratmak toplumsal bağları güçlendirir. Konuşurken özü sözü bir olmak, Tanık olduğu bir olayı, olduğu gibi anlatmak, arkadaş ilişkilerinde içten davranmak, her zaman haklıdan yana tavır almak mutlaka her bireyin kazanması gereken ahlaki değerlerdendir” şeklinde tanımlanmaktadır (Komisyon, 2012a: 30). Tablo 9 incelendiğinde dürüstlük değerine 7. Sınıfta ekonomik ve sosyal hayat ünitesinde “Hayır dile komşuna, hayır gele başına” (s.158) şeklinde atasözü (1)ile “pabucu dama atılmak” (s. 165) deyiimi (1)ile ve “Sen herkesten iyi ol ve hep iyilik yapmaya çalış” (Yusuf Has Hacip, s.158) şeklindeki özdeyiş (1) ile yer verilmiştir. **Dürüstlük** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (15), deyim (5) ve özdeyişlere (11) yer verilmiştir. Bu *atasözlerinden* 1-6 no arasında olanlar doğruluğun her zaman kendini gösterdiğinden, 7-8 nolu olanlar doğru söyleyenlerin çektiği sıkıntılardan,9-14 no arasında olanlar her zaman dürüst olunması gerektiğinden, 15 nolu olan ise dürüstlüğün kolay olmadığından bahsederken; “alnı açık, yüzü ak;doğru dürüst;alınının akıyla” *deyimleri* dürüstlüğün göstergesi “ağız değiştirmek,ikiyüzlü “ *deyimleri* ise dürüst olmamanın göstergesi olarak ifade edilir. *Özdeyişlerden* 1-6 no arası olanlar doğruluğun her zaman kendini gösterdiğinden 7-11 no arasında olanlar her zaman dürüst olunması gerektiğinden (EK9).

Tablo 10: “Estetik” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
5	Estetik	-	1	-	9	1	5
7	Estetik	-	-	-			

Programda, **estetik** değeri “Güzelliği, güzelliğin insan ruhundaki etkilerini inceleyip değerlendiren bilim dal olup, estetik değer kazanmış bireyler tarihi, kültürel ve doğal mirası korurlar, yaşamın güzelliklerinin farkına vararak bu güzelliklerden zevk alırlar. Aldıkları zevki başkalarıyla paylaşırlar ve bu davranışları zamanla tutum haline dönüşür” şeklinde tanımlanmaktadır (Başol vd., 2012: 35-36). Tablo 10 incelendiğinde Estetik değerine sadece 5. Sınıfta kültür ve miras ünitesinde “el emeği göz nuru” (s. 66) deyiimi (1) ile verilmiş olup özdeyiş ve atasözüne ise yer verilmemiştir. **Estetik** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (9), deyim (1) ve özdeyişlere (5) yer verilmiştir. Bu *atasözlerinden* 1-7 no arasında olanlar güzelin herkes tarafından sevildiği ve değer gördüğünden, 8 nolu atasözü güzelin göreceli olduğundan, 9 nolu atasözü her şeyin kusurunun olabileceğinden bahsederken; “Hoşuna gitmek” *deyimi* ise beğenmekten bahsetmektedir. *Özdeyişlerden* 1-4 no arasında olanlar sanata verilen önemden, 5 nolu olan ise sanatın emekle ortaya çıktığından bahsetmektedir (EK-10).

Tablo 11: “Hoşgörü” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4	Hoşgörü	-	-	-	9	5	9

Programda **Hoşgörü** değeri “Sosyal bir varlık olan insanın toplum içinde yaşarken uyması gereken kurallar olduğu gibi bu durum birbirimize karşı hoşgörülü olmamızı da gerektirmiştir. Farklılıkların çatışmalara, huzursuzluklara yol açmaması için her bireyin, duygu ve düşüncelere saygılı ve hoşgörü sahibi olması gerekmektedir” şeklinde tanımlanmaktadır (Kolukısa vd. 2005). Tablo 11 incelendiğinde Hoşgörü değeri ile atasözü, deyim ve özdeyişlere yer verilmemiştir. **Hoşgörü** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (9), deyim (5) ve özdeyişlere (9) yer verilmiştir. Bu *atasözlerinden* 1 nolu olan

kötülüğe iyilikle cevap vermek gerektiğinde 2-5 no arasında olanlar her insanın kusurlarının olabileceğinden 6-7 nolu olanlar anlayışlı olmak gerektiğinden 8-9 nolu olanlar ise hoşgörülü insanların büyüklüğünden bahsederken; “Hoş görmek, geniş gönüllü, geniş karınlı, idare etmek, geniş karşılamak” deyimleri hoşgörülü insanın özelliklerini belirtmektedir. Özdeyişlerden 1-2 nolu olanlar kötülüğe iyilikle cevap vermek gerektiğinden 3-7 no arasında olanlar hoşgörülü insanların büyüklüğünden 8-9 nolu olanlar ise hoşgörünün öneminden bahsetmektedir (EK11).

Tablo 12: “Misafirperverlik” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişleri

Sınıf Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
	Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4 Misafirperverlik	-	-	-	7	3	4

Programda **Misafirperverlik** değeri “Türk toplumu için çok önemli olan ‘misafirperverlik’ sosyal bilgiler derslerinde öğrencilere aktarılması gereken en önemli değerlerden biridir. Öğrenciler misafirperverliğin insanlığı birbirine yaklaştıran, onların kaynaşmasını sağlayan ve insanlar arasındaki sevgi bağlarının güçlenmesini sağlayan bir değer olduğunu fark edeceklerdir” şeklinde tanımlanmaktadır (Kolukısa vd. 2005). Tablo 12 incelendiğinde Misafirperverlik değeri ile atasözü, deyim ve özdeyişlere yer verilmemiştir. **Misafirperverlik** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (7), deyim (3) ve özdeyişlere (4) yer verilmiştir. Bunlardan 1-3 nolu olan atasözleri, deyimler ve özdeyişler misafirin bereket getirmesinden 4-5nolu atasözleri, 3 nolu deyim ve 4 nolu özdeyiş misafirin imkanlar dahilinde ağırlanması gerektiğinden, 6 nolu atasözü misafirliğin bir süresi olduğundan, 7 nolu atasözü ise misafirin misafirliğini bilmesi gerektiğinden bahsetmektedir (EK12).

Tablo 13: “Saygı” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
	Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4 Duygu Düşüncelere Saygı	-	-	-	10	6	9
Türk Büyüklerine Saygı	-	-	-			
5 Bayrağa ve İstiklal Marşına Saygı	-	-	1			
6 Hak ve Özgürlüklere Saygı	-	-	2			
7 Farklılıklara Saygı	-	-	-			

Programda **Saygı** değerine 4.-7. Sınıflar düzeyinde duygu düşüncelere, Türk büyüklerine, Bayrağa ve İstiklal Marşına, Hak ve Özgürlüklere, farklılıklara saygı olmak üzere her sınıf düzeyinde birbirinden farklı alt başlıkları halinde 5 kez yer verilmiştir. Programda **duygu düşüncelere saygı değeri**, “Farklılıkların çatışmalara, huzursuzluklara yol açmaması için her bireyin, duygu ve düşüncelere saygılı ve hoşgörü sahibi olması gerektiği” şeklinde (Kolukısa vd. 2005). **Türk büyüklerine saygı değeri**, “Türk milleti, tarihin belirli dönemlerinde dünyanın en güçlü devletlerini kurmuşken belirli dönemlerde de çok zor zamanlar yaşamıştır. Fakat ortak bir nokta vardır ki Türk milleti her iki zamanda da büyük insanlar yetiştirmiştir. Atilla’ dan İbn-i Sina’ ya, Farabi’ den Mimar Sinan’a kadar dünyaca ünlü Türk büyüğü yetişmiştir. Türk milletinin her dönemde lider insanlar yetiştirebileceği Mustafa Kemal Atatürk ile dünyaya bir kez daha gösterilmiştir” şeklinde (Kolukısa vd. 2005); **Bayrağa ve İstiklal Marşına Saygı** değeri “Bağımsızlık sembollerimizden olan bayrağımıza sahip çıkmalı ve İstiklal Marşı’na gereken saygı gösterilmelidir” şeklinde (Başol vd., 2012:37); **Hak ve Özgürlüklere Saygı değeri** “Hak, adaletin ve hukukun gerektirdiği

kazanç, özgürlük ise herhangi bir kısıtlama ve zorlamaya bağlı kalmaksızın düşünme ve davranma olarak tanımlanmaktadır. Başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstermek gerekir” şeklinde (Komisyon,2012b:35); **Farklılıklara Saygı değeri** ise “herkes başkalarının görüşlerine, düşüncelerine değer vermeli, saygı göstermelidir. Kişi başkalarının kendisine nasıl davranmasını istiyorsa, kendiside başkalarına öyle davranmalıdır” şeklinde (Komisyon, 2012a:29) tanımlanmaktadır.Tablo13 incelendiğinde hiçbir sınıf düzeyinde değerle ilgili atasözü ve deyimlere yer verilmemiş olup 4. Ve 7.sınıflarda ek olarak özdeyişlere de yer verilmemiştir. 5. Ve 5. Sınıflarda özdeyişlere yer verilmiştir. 5. sınıfta bir ülke bir bayrak ünitesinde bayrağa ve istiklal marşına saygı değerine “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” (Atatürk, s.169) özdeyişi (1) ile, 6.sınıfta demokrasinin serüveni ünitesinde hak ve özgürlüklere saygı alt başlığında yer verilmiştir. Bu ünite incelendiğinde “Bilinmektedir ki Türkiye Cumhuriyeti, demokrasi esasına dayalı bir devlettir. Demokrasi ise esas itibarıyla, siyasi niteliktedir, fıkri, ferdidir, eşitlikçidir” (Atatürk, s.158),“Cumhuriyet yönetimi demek, demokrasi sistemiyle devlet şekli demektir” (Atatürk, s.161) özdeyişleri (2) ile yer verilmiştir.

Saygı değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (10), deyim (6) ve özdeyişlere (9) yer verilmiştir. Bu atasözlerinden 1-6 no arasında olanlar alçakgönüllü olmakla saygınlık görülebileceğinde, 7-9 no arasında olanlar farklılıklara gösterilen saygıdan,10 nolu olan ise saygı görmek için saygı göstermek gerektiğinden bahsederken; “sıra saygı gözetmek” deyimi ile hak ve özgürlüklere saygıdan “baş üstünde yeri olmak, başta taşımak, bir elini bırakıp ötekini öpmek, adını ağzına abdestle almak” deyimleri ile de Türk Büyüklerine, farklılıklara ve duygu, düşüncelere saygıdan bahsetmektedir.Özdeyişlerden 1-2 nolu olanlar hak ve özgürlüklere saygıdan,3-4 nolu olanlar Türk büyüklerine saygıdan,5 nolu olan farklılıklara saygıdan, 6-9 no arasında olanlar ise saygının ne denli önemli bir şey olduğundan bahsetmektedir (EK13).

Tablo 14: “Temizlik ve Sağlıklı Olmaya Önem Verme ” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4	Temizlik ve Sağlıklı Olmaya Önem Verme	-	-	-	12	2	9

Programda, **temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme değeri** “Temizlik, insan sağlığı için dikkat edilmesi gereken en önemli unsurların başında gelmektedir. Temizlik sayesinde insan sağlığını kontrol altında tutmak daha kolay olmaktadır. Ayrıca temizlik, düzen ve disiplinin sembolüdür. Temiz olmayan ortamlarda üretilen ürünlerin insan sağlığını tehdit edeceğini bilmelidir” şeklinde tanımlanmıştır (Kolukısa vd. 2005). Tablo 14 incelendiğinde bu değerle ilgili hiçbir atasözü, deyim ve özdeyişe yer verilmemiştir. **Temizlik ve Sağlıklı olmaya önem** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (12), deyim (2) ve özdeyişlere (9) yer verilmiştir. Bunlardan 1-9 no arasında olan atasözleri ile 1-4 no arasında olan özdeyişler sağlıklı olmanın önemi ve sağlıklı kalmak için nelerin yapılması gerektiğinden,10-12 no arasında olan atasözleri ile 5-9 no arasında olan özdeyişler ise temizliğin öneminden bahsetmektedir. “Zinde tutmak” deyimini sağlıklı olmadan “bal dök de yala” deyimini ise temizlikten bahsetmektedir (EK-14).

Tablo 15: “Sevgi” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4	Doğa Sevgisi	-	-	-	5	1	7

Programda sevgi değeri **doğa sevgisi** olarak ele alınmış olup bu değer “Doğa, insanlara yaşamaları ve yaşamlarını devam ettirmeleri için tüm varlığını ortaya koymuştur. Doğayı korumanın ilk şartı, çocuklardan başlayarak tüm insanlara doğa sevgisini aşılmasıdır. Doğanın korunmasının önemini bilincine varan bir öğrenci, gelecek yıllarda çevresinin ve tüm dünyanın kirletilmemesi ve doğal hayatın korunması için duyarlı bir vatandaş olacaktır” şeklinde tanımlanmıştır (Kolukısa vd. 2005). Tablo 15 incelendiğinde bu değerle ilgili hiçbir atasözü, deyim ve özdeyişe yer verilmemiştir. **Sevgi** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (5), deyim (1) ve özdeyişlere (7) yer verilmiştir. Bu atasözlerinden 1-2 nolu olanlar sevginin karşılıklı olduğundan, 3-5 no arasında olanlar ile “sevgi beslemek” deyimi genel olarak her şeye duyulan sevgiden bahsetmektedir. Özdeyişlerden 1-6 no arasında olanlar doğayı sevmenin ve korumanın gerekliliğinden 7 nolu olan ise genel olarak her şeye duyulan sevgiden bahsetmektedir (EK-15).

Tablo 16: “Sorumluluk” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
5	Sorumluluk	-	-	-	8	7	6
6	Sorumluluk	-	-	3			

Programda **Sorumluluk** değeri “Başkalarının haklarına saygı göstermek ve kendi davranışının sonuçlarına sahip çıkmaktır. Bireye iyi öğrenci olma, iyi vatandaş olma, iyi insan olmanın gereklerini yerine getirmek, bireysel özgürlüklerin başkalarının özgürlüklerini ihlal etmeme noktasında sınırlandırıldığı bilincinin kazandırılması gerekir” şeklinde tanımlanmaktadır (Komisyon, 2012b: 35). Tablo 16 incelendiğinde her iki sınıfta hiçbir atasözü, deyim ve özdeyişe yer verilmemişken bu değerle ilgili sadece 6.sınıfta “askerlik nasıl bir vatan borcu ise vergi de vatandaşın ödemesi gereken borcudur” (Atatürk, s. 122); “vergiden dönenin kaşığı kırılınsın” (Turgut Özal s. 124) ; “milli eğitimde süratle yüksek seviyeye çıkacak olan bir milletin hayat mücadelesinde maddi ve manevi bütün kudretlerin artacağı muhakkaktır” (Atatürk, s. 133) şeklindeki özdeyişlere (3) ile yer verilmiştir. **Sorumluluk** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (8), deyim (7) ve özdeyişlere (6) yer verilmiştir. Bu atasözlerinden 1-7 no arasında olanlar kişinin başına gelenlerden önce kendisinin sorumlu olduğundan 8 nolu olandan ise sorumsuzluğun neticesinden bahsetmekte iken “Elini taşın altına koymak,sorumluluk almak ve sorumluluk düşmek” deyimleri sorumluluktan “Başında kavak yeli esmek,başıboş bırakmak,akşam ahıra sabah çayıra ve deve kuşu yüke gelince kuşum, uçmaya gelince deveyim der” deyimleri ise sorumluluk almaktan kaçınmadan bahsetmektedir.Özdeyişlerden 1-3 no arasında olanlar herkesin her şeyde sorumlu olduğundan 4-5 nolu olanlar sorumluluğun öneminden 6 nolu olan ise sorumsuzluktan bahsetmektedir (EK-16).

Tablo 17: “Vatanseverlik” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler

Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4	Vatanseverlik	-	-	-	6	3	6
7	Vatanseverlik	-	-	-			

Programda **vatanseverlik** değeri “Yaşadığı toprağı sevmek ve onu korumak, o topraklar üzerinde yaşayan herkesin sahip olması gereken bir değerdir. İnsanların yaşadığı toprakları ve o topraklar üzerinde kurulmuş olan devleti koruması, ülkenin daha iyi bir geleceğe sahip olabilmesi için çaba sarf etmesi ve gerektiğinde o topraklar için canını feda edebilmesi vatanseverlik duygusunun göstergesidir” şeklinde tanımlanmıştır (Kolukısa vd., 2005; Komisyon, 2012a: 29). Tablo 17 incelendiğinde bu değerle ilgili hiçbir atasözü deyim ve özdeyişe yer verilmemiştir. 7. sınıfta *ülkümüzde nüfus* ünitesinde yer verilmiştir. **Vatanseverlik** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (6), deyim (3) ve özdeyişlere (6) yer verilmiştir. Bu *atasözlerinden* 1-5 no arasında olanlar insanın kendi vatanının yerini hiçbir şeyin tutamayacağından 6 nolu olanda ise vatan için yapılacak en ufak bir şeyin bile vatanseverlik olduğundan bahsederken “yeri yurdu belirsiz olmak ve yerinden olmak” *deyimleri* yurtsuz olmaktan vatanından ayrı yaşamaktan “vatan tutmak” *deyimi* ise vatan arayışından bahsetmektedir. *Özdeyişlerden* 1-2 nolu olanlar vatanın niçin sevilmesi gerektiğinden 3-6 nolu olanlar ise vatan için yapılması gereken fedakarlıktan bahsetmektedir.

Tablo 18: “Yardımseverlik” Değeri İle İlgili Atasözü, Deyim ve Özdeyişler							
Sınıf	Değer	Kitaplarda Yer Verilen			Önerilen		
		Atasözü	Deyim	Özdeyiş	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
4	Yardımseverlik	-	-	-	7	6	10
6	Yardımseverlik	1	-	-			

Programda **Yardımseverlik** değerine 4. ve 6. sınıfta yer verilmiş olup bu değer “Yardımsever, kendi gücünü ve imkânlarını başkalarının yararı için kullanan, zor durumda olanlara yardım etme bilincinde olan, muhtaç insanlara yardımcı olmak veya bu amaç için kurulmuş çeşitli sosyal kuruluşlara bağışta bulunan, oralarda gönüllü çalışan kişiler olup bunları yapmaktan yardımseverliğin göstergesidir” şeklinde tanımlanmıştır (Komisyon, 2012b: 35). Tablo 18 incelendiğinde. 4. Sınıfta *hep birlikte* ünitesinde bu değerle ilgili hiçbir atasözü, deyim ve özdeyişe yer verilmemiştir. 6. sınıfta *ülkemiz ve dünya* ünitesinde bu değere “Dost kara günde belli olur” (s. 147) atasözü (1) ile yer verilmiş olup deyim ve özdeyişe yer verilmemiştir. **Yardımseverlik** değeri ile ilgili olarak öneri niteliğinde atasözü (6), deyim (3) ve özdeyişlere (6) yer verilmiştir. Bu *atasözlerinden* 1-3 no arasında olanlar birlik beraberlik içinde olup yardımlaşmaktan 4-5 nolu olanlar yardımlaşmanın karşılıklı olduğundan 6 nolu olan yapılan yardımların gizli olması gerektiğinden 7 nolu olan ise her zaman yardım eden birisinin olduğundan bahsederken; “elinden tutmak, kol kanat olmak, yardımda bulunmak, yardımına koşmak” *deyimleri* insanların birbirlerine yardımcı olmaları gerektiğinden “Yardım görmek ve bel bağlamak” *deyimleri* ise yardıma muhtaç olan insanlardan bahsetmektedir. *Özdeyişlerden* 1-4 nolu olanlar birlik beraberlik içinde olup yardımlaşmaktan 5-7 nolu olanlar yardımlaşmanın insanı yücelttiğinden 8-9 nolu olanlar ise yardımlaşmanın karşılıklı olduğundan bahsetmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

4-7. sınıf kitap incelemesinde toplam atasözü (11), deyim (6) ve özdeyişlere (47) yer verilmiştir. ancak bunları değer tanımı ve verildiği ünite dikkate alınarak ilgili, ilgisiz ve başka değerle ilgili olarak ayırdığımız zaman; ilgili olarak 5 atasözü, 3 deyim ve 20 özdeyişe yer verilmiştir. İlgili olarak 5 atasözü, 3 deyim ve 20 özdeyişe yer verilmiştir. ilgisiz olarak 4 atasözü, 1 deyim ve 6 özdeyişe yer verilmiştir. Başka değerle ilgili olarak 2 atasözü, 2 deyim ve 21 özdeyişe yer verilmiştir. İlgisiz atasözü ile ilgili “damlaya damlaya göl olur” (7. Sınıf

s.148) atasözü yardımseverlik değerinde verilmesine rağmen; İlgisiz deyim ile ilgili “ayağını yorganına göre uzat” deyimini temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme değerinde verilmesine rağmen; ilgisiz ödeyiş ile ilgili öğretmen yeni nesil sizin eserinizdir” estetik değerinde verilmesine rağmen bunlar sosyal bilgilerdeki 20 değerini hiçbirini yansıtmamaktadır.

5. Sınıfta doğal çevreye *duyarlılık* değerinde atasözü olarak verilen “*Sel ağzı yuva tutmaz*” (s.98); “*Yüksek yere yatma, yel alır, alçak yere yatma, sel alır*” (s.98); “*Yeldim, yeldim yeledi verdim; emeklerim sele verdim*” (s.98) şeklindeki atasözlerinin veri analizinde kullanılan kaynakların hiçbirinde yer almamaktadır.

Kitapta sadece Türk atasözlerine yer verilmemiş olup 4. Sınıfta sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerinde “*son balık öldüğünde son nehir kurduğunda, son ağaç kesildiğinde, paranın yetmediğini anlayacaksınız*”(s.125) kızıldere atasözü kullanılmıştır.

6. sınıfta 5. Ünite de ülkemiz ve dünya ünitesinde yardımseverlik değeri kapsamında “birlikten kuvvet doğar”(s.148) atasözü olmasına rağmen söz diye verilmiştir.

Kitaplarda yer verilen özdeyişlerden en çok Atatürk’ün (28) sözlerine yer verilirken; Hz. Ömer, Tuğrul Bey, Alparslan, Mathieu, Leon Kahon, Aşıkpaşazade, Yusuf Has Hacı, Fransız Kralı 14. Lui, Descartes, Yunus Emre, Turgut Özal gibi kişilerinde sözlerine bir kez yer verilmiştir.

20 değerle ilgili toplam atasözü (5), deyim (3), özdeyişe (20) yer verilmiş olup bunlardan sadece duyarlılık(3), dürüstlük (1), yardımseverlik (1) değerlerinde atasözlerine; bilimsellik (1), dürüstlük (1), estetik (1) değerlerinde deyimlere; adil olma (1), bilimsellik (5), çalışkanlık (3), duyarlılık (4), dürüstlük (1), saygı (3), sorumluluk (3) değerlerinde özdeyişlere yer verilmiştir. Kitapta sadece dürüstlük değeri ile ilgili her kategoriye (atasözü 1, deyim 1, özdeyiş 1) yer verilmiştir.

Öneri olarak değerlerin programdaki tanımını dikkate alarak atasözü 163, deyim 66, özdeyişe 148 yer verilmiş olup atasözlerinde en çok çalışkanlık değeri (32), deyim olarak dayanışma ve sorumluluk değerleri (7), özdeyiş olarak çalışkanlık (19) değerleri ile ilgili önerilerde bulunulmuştur. Atasözlerinde en az bağımsızlık ve barış değeri (1), deyim olarak duyarlılık, estetik ve sevgi değerleri (1), özdeyiş olarak duyarlılık, dayanışma (3) değerleri ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının değerlere göre atasözü, deyim, özdeyiş içeriği bakımından incelendiğinde kitaplarda (Şahin, Bayram ve Midilli, 2016; Özensoy ve Aynacı, 2016; Karabıyık, 2016; Evirgen, 2016) en çok özdeyişe (toplam 65) yer verilmiştir. Deyime kısmen (toplam 38) yer verilirken, atasözüne (toplam 6) bazı ünitelerde hiç yer verilmemişken bazı ünitelerde çok az değinilmiştir. Atasözlerine (toplam 3) en çok “*duyarlılık*” değeri kapsamında 5. Sınıfta “*bölgemizi tanıyalım*” ünitesinde yer verilmiştir (tablo 9). Deyimlere (toplam 6) ise en çok “*yardımseverlik*” değeri kapsamında 6. Sınıfta “*ülkemiz ve dünya*” ünitesinde yer verilmiştir (tablo 21). Özdeyişlere (toplam 9) ise en çok “*aile birliğine önem verme*” değeri kapsamında 4. sınıf “*geçmişimi öğreniyorum*” ünitesinde yer verilmiştir (tablo 3). İnceleme sonucunda “*dayanışma*” (tablo 8), “*vatanseverlik*” (tablo 20)”, “*misafirperverlik*” (tablo 13) değerlerinin geçtiği ünitelerde atasözü, deyim ve özdeyişlere yer verilmediği görülmektedir.

Sönmez (2014) tarafından yapılan çalışmada 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda 4. - 7. sınıftaki ve 20 değeri kapsayan toplam 516 atasözüne ulaşılmıştır. İncelenen değerlerden en fazla ulaşılabilen 103 atasözü ile adil olma değeri, en az ise 1 atasözü ile vatanseverlik ve bağımsızlık değeri olmuştur. Mindivanlı, Küçük ve Aktaş, (2012) tarafından yapılan çalışmada Sosyal Bilgiler dersinde edebi ürünlerden olan atasözleri ve deyimlerin değer aktarımında kullanılabilecek yardımcı unsurlardan olduğunu ifade edilmiştir. Girmen (2013)’de yaptığı çalışmasında da değerlerin öğretiminde atasözlerinden yararlanılması hem

öğrencinin söz varlığının zenginleşmesine hem de kültüre ait öğelerle değer eğitimine destek olunmasına katkı sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır.

Sonuç olarak, edebi ürünlerimizden olan atasözlerinin deyimlerin ve özdeyişlerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarına daha fazla girmesi, değer aktarımı açısından da son derece önemlidir. Fakat yapılan araştırmada görüldüğü üzere sosyal bilgiler kılavuz kitaplarında atasözü, deyim ve özdeyişe yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Bu milletin kültürünün bir parçası olan atasözü deyim ve özdeyişin Değerlerin aktarımında kullanılmasının öğrencinin kalıcı ve kısa yoldan eğlenerek öğrenmesini aynı zamanda anlamaya çalışırken ıraksak düşünme yaratıcı düşünme gibi becerilerini de geliştirmesine katkı sağlayacaktır. Yapılan bu çalışma sonucunda bu amaçla kullanılacak birçok atasözü ve deyim tespit edilmiştir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan yararlanılarak değerle ilgili önerilen atasözü, deyim ve özdeyişlere okutulacak olan kitapların basımında yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A.(1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayın.
- Atmaca, A. (2010). *Tarihe Mal Olmuş Popüler Sözler*, İstanbul: Nesil Yayınları
- Başol, S., Ünal, F., Azer, H., Yıldız, A. ve Evirgen, Ö., F. (2012). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları (3.Baskı).
- Birbiçer, B. (2015). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Ankara: Dikey Yayıncılık.
- Çelik, A. (2011). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında (Meb) Yer Alan İpek Yolu'nda Türkler Ünitesinde Atasözleri Ve Deyimlerin Kullanılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çotuksöken, Y. (1988). *Atasözlerimiz*, İstanbul: Varlık yayınları.
- Dağpınar, A. (1998). *Tıpkı ve Benzer Türk- İngiliz İngiliz- Türk Atasözleri ve Deyimleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demir, E. (2013). *Atebetü'l-Hakâyık'ta Geçen Deyimler, Atasözleri Ve Özdeyişler*, İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Doğan, L. (2014). *Türkmen Atasözleri*, (2.Baskı), Edirne: Pasifik.
- Duruhan, K. ve İlhan, B. (2004). Eğitim-Öğretimle İlgili Bazı Atasözü ve Deyimlerimizin Öğrenme-Öğretme Süreci Bakımından İrdelenmesi, *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 164.
- Evirgen, Ö.F.(2016) İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı,Ankara: Ekoyay Yay.
- Hengirmen, M.(2007). *Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Karabıyık, E. Ü. (2015). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Evren Yayıncılık.
- Karabıyık,E.Ü.(2016) İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı,Ankara:Evren Yay.
- Kolukısa, E. A., Oruç, Ş., Akbaba, B. Ve DüNDAR, H. (2005). *Sosyal bilgiler öğretmen klavuz kitabı*. Ankara: Anı.
- Komisyon (2012a). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları (2.Baskı).
- Komisyon (2012b). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları (2.Baskı) .
- Komisyon, (2016). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7.Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Devlet Kitapları, (5. Baskıya ek).

- Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü [MKGM], (1992). Türk Atasözleri ve Deyimleri I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü [MKGM], (2001). Türk Atasözleri ve Deyimleri II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mindinavlı Akdoğan, E. , Boztaş, M. Ve Koç, Y. (2014). T.C. İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük Dersinde Yer Alan Bazı Değerlerin Atasözleri, Deyimler ve Görsel Öğelerle Anlatımı, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 29,159-176
- Mindivanlı, E., Küçük, B. ve Aktaş, B. (2012). *Sosyal Bilgiler Dersinde Değerlerin Aktarımında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı*, *Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(3),93-102
- Özensoy,A.U. ve Aynacı,C.(2016) İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Öğretmen Kılavuz Kitabı,Ankara:Berkay Yay.
- Özşahin, H. ,Uluçay, M. ve Yetim, R. Bt. *Atasözleri, Deyimler ve Özdeyişler*, Ankara: Ata.
- Öztürk, C., Otluoğlu, R. (2011). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*, 4. Baskı, Ankara: Pegem
- Patton, M.,Q. (2014). Nitel Araştırma Ve Değerlendirme Yöntemleri. M. Bütün Ve S.B.Demir (Çev. Edt.), (3. Baskıdan Çeviri) Ankara : Pegem.
- Sönmez, Ö. F. (2014). *Atasözlerinin Sosyal Bilgiler Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi*, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks ZfWT*, 6(2),101-115.
- Şahin,S.C.,Bayram,Ö. ve Midilli,A.(2016) İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Öğretmen Kılavuz Kitabı,Ankara:Koza yay.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB] (2005). *Sosyal Bilgiler Dersi 6. Ve 7. Sınıflar Öğretim Programı Kılavuzu*. 2. Sosyal Bilgiler-Türk Milli Eğitim Amaçları -Sosyal Genel.doc, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx>.
- Ünal, F. (2012). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Öğrenme Alanlarıyla ilgili Atasözü Ve Deyimler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(2), 319-339.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (16. Baskı), Ankara: Seçkin

EKLER

Atasözü (10)	1.Adaletsiz padişahın fayda yok -2.Adalet olmayınca bir yerde, insan düşer o yerde her yerde. -3.Hak denince akan sular durur -4.Hak yerini bulur. -5.Adalet ile zulüm bir yerde barınmaz. -6. Zulüm ile abad olanın ahiri berbat olur-7.Ah alan onmaz. -8. Mazlumun ahı indirir şahı -9.Şeriatın kestiği parmak acımaz -10.Rüşvet kapıdan girince adalet pencereden çıkar
Deyim (3)	1.Adalet dağıtmak. -2.Hakkını vermek -3. Boynu kıldan ince olmak -4.Adaletine sığınmak
Özdeyiş (12)	1.Adalet güzeldir, fakat hüküm sahiplerinde olursa daha güzeldir.(Hz.Muhammed) - 2.Haksızlığa sapıp bütün insanların senin peşinden gelmeleri yerine, adaletli davranıp tek başına kalman daha iyidir. (Gandhi)-3.Adaletin hakim olduğu yerde, silahın yeri yoktur. (J.Amyot) -4.Adalet topaldır, ağır yürür fakat gideceği yere er geç varır (Aristo) -5.Adaletin gecikmesi adaletsizliktir (W.S Landor) -6.Adaletsizlik eden, adaletsizliğe uğrayandan daha mutsuzdur. (Demokritos) -7.Bir yanı dinlemeden karar veren, doğru karar verse bile adaletsizlik etmiş olur (Seneca)-8.Kuvvete dayanmayan adalet aciz, adaletle dayanmayan kuvvet zalimdir. (Pascal) -9.Bir duruşmada tek tarafı dinleyerek verilen karar doğru olsa bile, hiçbir zaman adil olamaz. (Seneca)-10.Geç kalan adalet adaletsizliktir. (W.S Landor)-11.Adaletin kuvvetli, kuvvetlilerin de adaletli olmaları gerekir. (Pascal)-12.Devletlerin sarsılmayan temelini adalet teşkil eder. (J.W.Pindare)

EK 2 - AİLE BİRLİĞİNE ÖNEM VERME

Atasözü (8)	1. Et tırnaktan ayrılmaz. -2. Ana yürekten yana. -3. Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar. -4. Ana gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz. -5. Ana besler hurmayla, eloğlu karşılar yarmayla. -6. Ananın bastığı yavru incinmezmiş. -7. Amca baba yarısı. -8. Teyze ana yarısıdır
Deyim(4)	1. Et tırnak olmak. -2. Et tırnak gibi. -3. Ana kuzusu. -4. Analı kuzu kınalı kuzu
Özdeyiş (5)	1. Aile, kralların bile giremediği bir kaledir(Ralph Wolde Emerson). -2. Her aile bir tarihtir. Hatta okumasını bilene göre bir destandır (Alphonse de Lamartine). -3. Sizin hayırlı olanınız aile efradına hayırlı olanınızdır. (Hadis-i Şerif). -4. Oğul! Ananı, Atanı say! Bereket büyüklerle beraberdir. (Osman Gazi) --5. Aile hayatının güzelliği gibi hiçbir şey yoktur(Oscar Wilde)

EK 3 - BARIŞ

Atasözü (1)	1. Helalzade barıştırır, haramzade karıştırır
Deyim (4)	1. Barış görüş olmak. -2. Yedi düvelle barışık -3. Yıldızı (yıldızları) barışmamak -4. Ali kıran baş kesen
Özdeyiş (11)	1. Barış her şeyi hazmeden mutluluktur (Victor Hugo)-2. Savaş hırsızlar yaratır, barış da o hırsızları asar (George Herbert). -3. Barışı sevin kini ve kavgayı bir tarafa atın çünkü bunlar bütün kötülüklerin anasıdır (Tscherming)- 4. Yurtta sulh cihanda sulh. (Atatürk) -5. Kötü bir barış iyi bir savaştan daha iyidir. (Puşkin). -6. Barışta oğullar babalarını, savaşta babalar oğullarını gömer. (Krezus) -7. Barış tacı, saltanat tacıyla kıyaslanamayacak kadar güzel ve değerlidir. (Epicure) -8. Kendinizden başka hiç kimse size barışı getiremez. (Emerson) -9. Barış bile, büyük ücretlerle satın alınır. (Benjamin Franklin) -10. Barışa giden yol yoktur, barışın kendisi bir yoldur (Gandhi) -11. Kuvvetli ve barış tanımayan komşular arasında barış, tehlikeli bir hayaldir. (Tacitus)

EK 4- BAĞIMSIZLIK

Atasözü (1)	1. Dünya bol olmuş neye yarar, pabuç dar olduktan sonra
Deyim(2)	1. Hayatını yaşamak -2. Hürriyeti seçmek
Özdeyiş (9)	1. Özgür olan insan hapsedilebilir, ancak tutsak edilemez. (Amyont)-2. Hürriyet başkalarına vermedikçe alamayacağınız tek şeydir. (W. A. White)-3. Dünyada hiç bir şeye minnet etme, özgürlüğünü ancak bu şekilde koruyabilirsiniz. (H. Ali)-4. Bir ulusun yaşayabilmesi için, özgürlük ve bağımsızlığına sahip olması gerekir. (Atatürk)-5. Türk Milleti bağımsız yaşamış ve bağımsızlığı var olmalarının yegâne koşulu olarak kabul etmiş cesur insanların torunlarıdır. Bu millet hiçbir zaman hür olmadan yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır. (Atatürk)-6. Şeref ve namusunu yitiren kavimlerle genellikle bağımsızlık ve hürriyetlerini de kaybetmeye mahkûmdurlar. (Hitler)-7. Hür bir millet, sınırlarını pazarlık konusu yapmaz (Heryo)-8. Bence ulusta şeref, onur, namusun ve insanlığın devam edilmesi, mutlaka o ulusun özgürlük ve egemenliğe sahip olması imkânına bağlıdır. (Atatürk)-9. Hür insanın vücudu esir edilebilir; ama ruhu yakalanamaz. (Jacques Amyot)

EK 5 - BİLİMSELLİK

Atasözü (12)	1. Çürük ipele kuyuya inilmez. -2. Çürük merdivenle dama çıkılmaz. -3. Bilmemek ayıp değil sormamak ayıp. -4. Bir bilsen de bin bilene danış. -5. Bilenle bilmeyen bir olmaz. -6. Akıl akıldan üstündür. -7. Akıl para ile satılmaz. -8. Akıl insana en büyük sermayedir. -9. Zenginlik sermayesi kasasında, âlimin sermayesi kafasında -10 Bilgili adam güçlü olur.-11. Bilgi en büyük güçtür -12. Adam yanıla yanıla alim olur
Deyim(4)	1. Akıl almak -2. Adı gibi bilmek -3. Bilgeliğine güvenmek-4. Bilgi tazelemek
Özdeyiş (10)	1. Türk milletinin elinde tuttuğu meşale müspet ilim meşalesidir (Atatürk) -2. İlim Çin'de de olsa gidin arayınız. (H. Muhammed)-3. Bilim alçaklarda kalanları yükseltir, bilgisiz ve yüksektekileri alçaltır (H. Ali) -4. Boş bir çuvalın dik durması imkânsızdır. (Benjamin Franklin)-5. Bilgi zenginlikten üstündür. Çünkü zenginliği sen korursun, bilgi ise seni korur. (H. Ali)-6. Bilgiyi içinde bulunduğu kabın şekline bakmadan alınız. (H. Muhammed)-7. İki şey dünyaya hükmeder biri kılıç diğeri düşünce kılıç eninde sonunda düşünceye yenilir. (Napoleon Bonaparte)-8. Uygarlığımızın geleceği bilimsel düşünme alışkanlığımızın gitgide yayılmasına ve derinleşmesine bağlıdır (J. Dewey)-9. İlim ilim bilmektir ilim kendini bilmektir sen kendini bilmezsen bu nice okumaktır. (Yunus Emre)-10. Başkalarını bilen insan bilgili, kendini bilen kimse akıllıdır. (Lao Tzu)

Ek 6-ÇALIŞKANLIK	
Atasözü (32)	1. Bakarsan bağ bakmazsan dağ olur.-2. Akan su yosun tutmaz.-3. Alın teriyle kazanılan para ağız tadıyla yenir.-4. Bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun.-5. Arı gibi eri olanın dağ kadar yeri olur. -6. Çalışan dağ aşmış, çalışmayan düz yolda şaşmış.-7. İşleyen demir pas tutmaz.-8. Yazın sıcakta terleyen, kışın üşümez. -9. Yazın başı pişenin kışın aşı pişer -10. Keskin bıçak olmak için çok çekiç yemek gerekir. -11. Ağustosta beyni kaynayanın zemheride kazanı kaynar. -12. Nerede hareket orada bereket. -13. Yazın çalışan kışın gülüşür.-14. Gençlikte taş taşı kocalıkta ye aşı.-15. Çalışanı Allah sever.-16. Çalışmak en büyük ibadettir.-17. Karıncadan ibret alan, yazdan kışı karşılar.-18. Erken kalktım işime, şeker kattım aşıma.-19. Yazın gölge hoş kışın çuval boş.-20. Er olan, ekmeğini taştan çıkarır.-21. Zahmetsiz rahmet olmaz.- 22. Sefa ile yenilen cefa ile kazanılır. -23. Hazıra dağ dayanmaz.-24. Toprağı işleyen ekmeği dişler. -25. Yazın yorulmayan kışın kurulmaz. -26. Çalışmaya utanan aç kalır. -27. Ağustosta gölge kovan zemheride karnın ovar.-28. Fakirlik ayıp değil tembellik ayıp. -29. Alın teriyle sulanmayan tarla gözyaşıyla sulanır. -30. Yürük ata kamçı olmaz. -31. Adamın iyisi iş başında belli olur. -32. Akarsu çukurunu kendi kazar
Deyim(2)	1. Alın teri dökmek. -2. Emeği geçmek
Özdeyiş (19)	1. Hayattaki en büyük sır, aslında büyük bir sır olmadığıdır. Hedefiniz her ne olursa olsun ona sadece çalışarak ulaşabilirsiniz. (Oprah Winfrey) -2. Ne kadar çok çalışırsanız, o kadar çok talihli olursunuz.(David Thomas)-3. Büyük sevinçlere büyük zahmetlere katlanarak ulaşılır. (Goethe)-4. Hiçbir zafere çiçekli yollardan gidilmez. (La Fontaine)-5. Hiç kimse başarı merdivenine elleri cebinde tırmanmamıştır. (J. K. Moorhead)-6. Çalışmak, üç büyük eksikliği uzaklaştırır; can sıkıntısını, kötü alışkanlıkları ve yoksulluğu. (Voltaire)-7. İki Devler gibi eserler bırakmak için karıncalar gibi çalışmak lazım. (N.F. Kısakürek)-8. İnsanın kanadı, gayretidir.(Mevlana)-9. Hazine, eziyet çekene gözüktür. (Mevlana)-10. Akan su asla yosun tutmaz; o yüzden sen akmaya devam etmelisin. (Bruce Lee)-11. Yarınlar yorgun ve bezgin kimselere değil, rahatını terk edebilen gayretli insanlara aittir (Cicero)-12. İki günü eşit birbirine eşit olan zarardadır (Hz.Muhammed)-13. Pek çok iyi çalışma birazcık daha yapılmadığı için boşa gitmiştir (E.M.Harriman)-14. Deha bir işe başlamak için gereklidir. Ancak o işi bitirmek için çalışmak şarttır. (Joseph Joubert)-15. Hiçbir şeye ihtiyacımız yok, yalnız bir şeye ihtiyacımız vardır; çalışkan olmak. (Atatürk)-16. Çalışmak vakti gelmiş artık çalışmak lazım Bilhassa gençler çalışmalıdır (Atatürk)-17. Paslanacağımıza, yıpranalım.(R. Cumberland)-18. Dünya herkese yetecek büyüklükte. Onun için, başkasının yerini kapmaktansa, çalışarak gerçek yerinizi bulun.(Charlie Chaplin)-19. Başarının çalışmaktan önce geldiği tek yer, sözlüktür. (Vince Lombardi)

EK 7 - DAYANIŞMA	
Atasözü (10)	1. Bir elin nesi var, iki elin sesi var.-2. Yalnız taş duvar olmaz. -3. Yalnız öküz, çifte koşulmaz. -4. Adam adama gerek olmasa her biri bir dağ başında olurdu.-5. Birlikten kuvvet doğar.-6. Komşu komşunun külüne muhtaçtır.-7 Yalnızlık Allah'a mahsustur.- 8. Baş başa vermeyince iş bitmez.-9. Bir elin sesi çıkmaz. -10. Ekmeğini yalnız yiyen yükünü dişleriyle kaldırır.
Deyim(7)	1. Kilit gibi olmak. -2. Elinden tutmak. -3. Birlik olmak. -4. El ele vermek.-5. Arka arkaya vermek.-6. El birliği etmek. -7. Bel bağlamak
Özdeyiş (3)	1. İnsanlar birbirine yardımdan el geçtikleri gün, insanlık yok olur. Karşılıklı dayanışma olmazsa toplumlar olmaz. (Walter Scott)-2. Bir mum, diğer mumu tutuşturmakla ışığından bir şey kaybetmez. (Mevlana)-3. Yalnız yiyen, felaket gününde yalnızdır. (Rig Veda)

EK 8 - DUYARLILIK	
Atasözü (2)	1. Yaş kesen baş keser.-2. İğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır.
Deyim(1)	1 Camı canla ölçmek
Özdeyiş (3)	1. Dünyanın çok acı çektiğini görüyorum. Ama bunun nedeni, kötü insanların uyguladığı şiddet değil, iyi insanların suskunluğu.(Napolyon Bonapart)-2. İyilik ve kötülük büyüklüğüyle değil, duyarlılık derecesiyle bizi etkiler.(La Rochefoucauld)-3. Bütün acı çektiriciler, duyarsızlardır. (Adem Güneş)

EK 9 - DÜRÜSTLÜK

Atasözü (15)	1. Doğru söz katarından belli olur.-2. Haklı söz haksızı Bağdat'tan çevirir.-3. Doğru söz yemin istemez...-4. Baca eğri de olsa dumanı doğru çıkar.-5. Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.-6. Allah'ın bildiği kuldan saklanamaz.-7. Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek.-8. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.-9. Eğri oturup doğru konuşalım.-10. Eğriye eğri doğruya doğru.-11. Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.-12. Güneş balçıkla sıvanmaz.-13. Hile ile iş gören mihnet ile can verir.-14. Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar (olur).-15. Doğruluk minarede kalmış onun da içi eğri
Deyim(5)	1. Alnı açık, yüzü ak.-2. Doğru dürüst.-3. Alnının akıyla.-4. Ağız değiştirmek.-5. İkiyüzlü
Özdeyiş (11)	1. Dürüstlük elmas gibidir, aydınlıkta daha çok parlar ve değeri daha çok belli olur. (Hakan Mengüç)-2. Güzellik doğruluk, doğruluk güzelliştir. (Keats)-3. Yalnlık, iyilik ve doğruluk olmayan yerde büyüklük yoktur. (Tolstoy)-4. Doğruluk her türlü koşullar altında meyve verir. (F. V. Schiiller)-5. Eğri olanın gölgesi de eğridir. (H.z.Ali - 6. Doğru olan, haklı olandır. (Alexander Pope)-7. Kurtuluşu yalanda görerseniz bile yalandan kaçının. Çünkü helak olmak yalandandır. (H.z. Muhammed)-8 Doğruluk dışındaki hiçbir düşünceyi, ne kafanızda ne de yüreğinizde yaşatın. (Konfüçyus)-9. Göründüğü gibi ol, olduğun gibi görün. (Mevlana)-10. Her zaman doğruyu söyle, ne dediğini hatırlamak zorunda kalmazsın. (Mark Twain)-11. Sadık kimse, kendisine zarar getirecek bile olsa, doğruyu söyleyendir. (Cüneyd-i Bağdadi)

EK 10 - ESTETİK

Atasözü (8)	1. Güzele bakmanın göze faydası var.-2. Güzeli herkes sever.-3. Güzele ne yakışmaz.-4. Güzele köken yaraşır, çirkine allar neylesin.-5. Güzele bakmak sevaptır.-6. Yüzü güzel olanın huyu da güzel olur.-7. Gönül kimi severse güzel odur.-8. Kusursuz güzel olmaz
Deyim(1)	1. Hoşuna gitmek
Özdeyiş (5)	1. Dünya aydınlık olsaydı, sanat olmazdı, Sanat, hem coşma, hem yâdsıma işidir. (Albert Camus)-2. Bir ülkede, akıl ve sanattan çok maddi servete kıymet verilirse bilinmelidir ki orada keseler şişmiş, kafalar boşalmıştır. (Friedrich)-3. Manevi kültürün tümü gibi, sanat da emekten doğar ve gelişir kuşkusuz. (Tamganiç)-4. Bilim ve sanat, takdir edilmediği yerden göç eder. (İbn-i Sina)-5 Yüksek uygarlığın merdiveni sanattır. (Atatürk)

EK 11 - HOŞGÖRÜ

Atasözü (9)	1. Sana taşla vurana, sen aşla vur.-2. İnsan beşer, kuldur şaşar.-3. Dikensiz gül olmaz.-4. Hatasız kul olmaz.-5. Kusursuz dost arayan dostsuz kalır.-6. Gülü seven dikenine katlanır.-7. Dünyada rahat yaşamak isteyen her şeyi hoşgörmeli.- 8. Hatun ele girince halayığı hoş görmek gerek.-9. Derviştir, hoşgörür.
Deyim(5)	1. Hoş görmek.-2. Geniş gönlü.-3. Geniş karınlı.-4. İdare etmek.-5. Geniş karşılamak
Özdeyiş (9)	1. İncinsen de incitme. (Hacı Bektaş-ı Veli)-2. Yaratılanı hoş gör, Yaratan'dan ötürü. (Yunus Emre)-3. İnsanlığın kurtuluşunu sağlayacak en büyük erdem, toleranstır. (H.W. Von Loon)-4. Hoşgörü, karşınızdakileri bizim istediğimiz gibi değil, kendi istedikleri şekilde mutlu edebilmek büyüklüğüdür. (A. J. Robinson)-5. Hoşgörü, başka insanların kusurlarında, kendinizin de payı olduğunu kabul etme olgunluğudur. (Macintosh)-6. Bazı kimseler güllerin dikeni olduğundan yakınrlar, ben dikenlerin gülü olduğuna şükrederim. (Alphonse Kann)-7. Ne olursan ol yine gel. (Mevlana)-8. Hoşgörünüzü çoğunluğa dâhil olduğunuzda, cesaretinizi ise azınlığa dahil olduğunuzda ölçersiniz. (Ralph W. Stockman)-9. Hoşgörü; göremeyenlerin ve duyamayanların da hissedebileceği bir dildir. (Murat Ertan)

EK 12 - MİSAFİRPERVERLİK

Atasözü (7)	1. Misafir kısmeti ile gelir.-2. Misafir on kısmetle gelir, birini yer dokuzunu bırakır.-3. Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil.-4. Misafir umduğunu değil bulduğunu yer.-5. Davetsiz gelen döşeksiz oturur.-6. Misafir üç gün misafirdir.-7. Ahmak misafir ev sahibini ağırlar.
Deyim (3)	1. Tanrı misafiri.-2. Misafir kalmak.-3. Dağdan gelip, bağdakini kovmak
Özdeyiş (4)	1. Misafir sofrana oturduğu zaman onu gönül borcu altında bırakma, ona teşekkür etmeyi kendine borç bil. (Nasrî Hüseyin)-2. Misafir gelecekmış gibi evini, ölüm gelecekmış gibi kalbini temiz tut. (Mevlana)-3 Bizde misafire neden geldin diye sorulmaz. Çünkü misafir, Allah'ın kuluna gönderdiği hediyedir. (Murat Tavlı)-4. Gerçek misafirperverliğin olduğu yerde, çok söze ihtiyaç yoktur. (Pallet Hokah)

Ek 13- SAYGI	
Atasözü (10)	1. Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar.-2. Ağır ol, batman gel.-3. Başak büyüdükçe boynunu eğer.-4. Öpülecek el ısırılmaz.-5. Ağır basar yeğni kalkar.-6. Ağır taş batman döver (yerinden oynamaz).-7. Eli boşa ağa uyur derler; eli doluya ağa buyur derler ağırılar.-8. Ağır otur ki bey (ağa, molla) desinler.-9. İnsan çeşit çeşit, yer damar damar-10. Say beni sayayım seni
Deyim (6)	1. Sıra saygı gözetmek.-2. Baş eğmek.-3. Baş üstünde yeri olmak.-4. Başta taşımak.-5. Bir elini bırakıp ötekini öpmek.-6. Adını ağzına abdestle almak
Özdeyiş (9)	1. Eğitim öğrencilere saygıyla başlar. (Emerson)-2. İdeal insan; özel hayatında ciddi, kendinden üstünelilere saygılı, halkla ilişkilerinde iyiliksever ve adildir. (Confucius)-3. Nehrin kaynağına saygısı, denize doğru akmasıdır. (Recâ Garudi)-4. Babana hürmet et ki, çocukların da sana hürmet etsin. (Hz. Ali)-5. Tevazu gösteriniz ki, halkın hürmet ve saygısını kazanasınız. (Hz. Ali)-6. Kişinin kendi nefesine göstereceği saygı, saygıların en büyüğüdür. (Beydeba)-7. Gerçekten değerlendirdiğim üç hazinem var: Birincisi sevgi ve nezaket, ikincisi tasarruf, üçüncüsü ise alçakgönüllülüktür. (Lao Tzu)-8. Nezaket, para ile alınmaz, ama her şeyi satın alır. (L. M. Montagu)-9. Saygı olan yerde korku olur ama korku olan yerde her zaman saygı olmaz. (Eflatun)

Ek 14- TEMİZLİK VE SAĞLIKLI OLMAYA ÖNEM VERME	
Atasözü (12)	1. Başının sağlığı dünyanın varlığı.-2. Her işin başı sağlık.-3. Hasta olmayan sağlığın kıymetini bilmez.-4. Sağlık varlıktan yeğdir.-5. Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir.-6 Gençliğine bak ihtiyarlıkta yak.-7. Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.-8. Ayağını sıcak tut, başını serin.-9. İnsan ayaktan, at turnaktan kapar.-10. Evini temiz tut misafir gelebilir kendini temiz tut Azrail gelebilir.-11. Su akmayınca durulmaz.-12. Aslan yatağından bellidir
Deyim(2)	1. Zinde tutmak.-2. Bal dök de yala
Özdeyiş (9)	1. Sağlık en büyük zenginliktir. (Begayım Abdraeva)-2. Sağlık, vücutları sağlam olanların başına konmuş bir taçtır. (Hz. Muhammed)-3. Elden gitmeden değerini anlayamadığımız iki şey vardır: biri sağlık, biri gençlik. (Hz. Ali)-4. İnsanlar önce para kazanmak için sağlıklarını, sonra da sağlıklarını korumak için paralarını harcarlar. (Goethe)-5. Herkes evinin önünü süpürürse, bütün şehir temiz olur. (Goethe)-6. Kendini temizlemeyen, başkasını temizleyemez. (Hacı Bektaş Veli)-7. İnsan, temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp temizler. Eğer su kirlenirse, o ne ile temizlenir. (Kutadgu Bilig)-8. Temizlik imandandır. (Hz. Muhammed)-9. Yıkayınca bak nasıl her şey çıkar. (Mevlana)

Ek 15 SEVGİ	
Atasözü (5)	1. Sev beni seveyim seni.-2. El vergisi, gönül sevgisi.-3. Sevenin kuluyum, sevmeyenin sultanı.-4. Bir selam bin hatır yapar.-5. Sev seni seveni, hâk ile yeksan ise; sevme seni sevmeyeni, Mısır'a sultan ise
Deyim (1)	1. Sevgi beslemek
Özdeyiş (7)	1. Çiçekler ki, gönüllerin dilidir; rengârenk, burcu burcu, sevgi, ask ve hatıralarla doludur. (Ali Duran)-2. Biz doğayı korudukça doğa da bizi korur. (Engin Tekintaş)-3. Doğaya hoyratça davranan toplumlarda insanlar arasındaki ilişkiler de hoyratça oluyorlar. (John Bennet)-4. Yeryüzü basitçe insanoğlu için bir erzak deposu ve çöp kutusu değildir. Yeryüzü'nün felaketimiz pahasına göz ardı ettiğimiz kendi gereksinimleri ve dinamiği vardır. (Mary Mellor)-5. Toprağın dostlara ihtiyacı vardır; ona dostça davranalım! Her şeyin prensibi sudur; her şey sudan gelir ve tekrar suya döner. (Thales)-6. Orman yurdun öz evladı ormansız yok dünya tadı. (Aşık Veysel)-7. Yaşamı sevmenin en iyi yolu birçok şeyi sevmektir. (Van Gogh)

Ek 16- SORUMLULUK	
Atasözü (8)	1. Her koyun kendi bacağından asılır.-2. Herkes ektiğini biçer.-3. Herkes kendi çukurunu doldurur.-4. Kişinin kendine ettiğini kimse etmez.-5. Herkes ne ederse kendine eder.-6. Kendi düşen ağlamaz.-7. Herkesin ettiği yoluna gelir.-8. Azıksız yola çıkanın gözü el torbasında kalır.

Deyim (7)	1. Elini taşın altına koymak.-2. Sorumluluk almak.-3. Sorumluluk düşmek.-4. Başında kavak yeli esmek.-5. Başboş bırakmak.-6. Akşam ahıra sabah çayıra.-7. Deve kuşu yüke gelince kuşum, uçmaya gelince deveyim der.
Özdeyiş (6)	1. Her insan, herkes karşısında her şeyden sorumludur. (Dostoyevski)-2. Yalnızca yaptıklarımızdan değil, yapmadıklarımızdan da sorumluyuz. (Moliere)-3. Sorumluluktan kaçmak; insanın kendisine ihaneti olur. (Cemal Kansu)-4. Y Sorumluluğunu taşıyacağın fikrin adamı ol.(A.H. Tanpınar)-5. Önemli biri olmanın bedeli, sorumluluktur. (Churchill) -6. Düşen bir çığda hiç bir kar tanesi kendisini olup bitenden sorumlu tutmaz. (Churchill)

Ek 17- VATANSEVERLİK

Atasözü (6)	1. Bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş.-2. Yâd elde beylik sürmeden, yurtta züğürt gezme yeğdir.-3. Yurdun otlusundan kutlusu yeğdir.-4. Kaplumbağa kabuğuna ne büyük sarayım var demiş.-5. Yabancı koyun kenara yatar.-6. Bir mılh bir at kurtarır, bir at bir er kurtarır bir er bir vatan kurtarır
Deyim (3)	1. Yeri yurdu belirsiz olmak.-2. Yerinden olmak.-3. Vatan tutmak
Özdeyiş (6)	1. İnsan vatanını sever, çünkü hürriyeti, rahatı, hakkı vatan sayesinde kaimdir. (Namık Kemal)-2. Vatan sevgisi ahlakta iyiliği, ahlakta iyilik de vatan sevgisini meydana getirir. (Atatürk)-3. Vatani için ölmüş bir insan mesut insandır. (Virgilius)-4. Vatan için katlanılan ölüm kadar tatlı ve şerefli bir ölüm var mıdır? (Horatius)-5. Vatan için ölmek de var, fakat borcun yaşamaktır. (Tevfik Fikret)-6. Eğer vatan tehlikede ise, her şey vatana aittir. (G.J. Danton)

EK 18- YARDIMSEVERLİK

Atasözü (7)	1. Adam adama gerek olmasa her biri bir dağ başında olurdu.-2. Baş başa vermeyince iş bitmez.-3. El ile değirmen yel ile.-4. Bak bana bir gözle bakayım sana iki gözle.-5. Ada bana adayım sana.-6. Bir elinin verdiğini öbür elin duymasın.-7. Kul bunalmayınca Hızır yetişmez
Deyim (6)	1. Elinden tutmak.-2. Kol kanat olmak.-3. Yardımına koşmak.-4. Yardımda bulunmak.-5. Yardım görmek.-6. Bel bağlamak
Özdeyiş (10)	1. Dostlara acılarını paylaştığını göstermek; birlikte yas tutmakla değil, onlara yardım etmekle olur. (Epicuros)-2. Bir başkasının yaşamasına yardım etmeyen, yaşadığını iddia edemez. (Merry Brown)-3. Dostuna da düşmanına da yardım et, çünkü o zaman dostunla daha yakın dost, düşmanınla da daha dost olursun. (Clebbul)-4. Yardımlar tıpkı çiçek gibidir, ne kadar taze ise insanları o kadar memnun eder. (Chillon)-5. Muhtaçlara yardım etmek; hem kişiye şeref kazandırır, hem de onu kötü insanların dilinden korur.(Kays bin Asım)-6. Sevmek fiilinden sonra gelen, dünyanın en güzel fiili, yardım etmektir. (V. Suttner)-7. Dünyalık mal sana yöneldiği zaman sen de vermesini bil. Zira vermek o malı tüketmez. Dünyalık mal senden yüz çevirdiği zaman yine ver. Çünkü o mal devamlı sende kalmayacaktır. (H.z.Ali)-8. Düşenin elinden tut ki sen de düştüğün zaman tutacak bir el bulasın. (Ali Fuat Başgil)-9. Herkes bir başkasına yardım etseydi, herkesin işi yapılmış olurdu.(Erner Erchenbach)-10. Size yapılan en ufak bir yardımı sakın unutmayınız, yaptığımız en büyük yardımı ise hiçbir vakit hatırlamayınız. (Chilon)